

WYMIANA NAUKOWCÓW I STUDENTÓW W STOSUNKACH POLSKO-UKRAIŃSKICH

Аннотация:

В статье проанализированы состояние, роль и перспективы двустороннего обмена учеными и студентами в польско-украинских отношениях

Анотація.

В статті проаналізовано стан, роль та перспективи двостороннього обміну науковців та студентів в польсько-українських відносинах.

Ключові слова: обмін науковців, обмін студентів. ПАН, НАН, наукові програми, польсько-українські стосунки.

Annotation

In the article are analyzed .character of bilateral relations in one of the important sphere, which take a place in Poland- Ukraine relations. It is exchange of students and researches and they role in Poland-Ukraine relations.

Key words: exchange of researchers, exchange of students, scholarships, relations between Poland and Ukraine, National Academy of Sciences, Poland Academy of Sciences

Świat na początku XXI wieku charakteryzuje się intensywnym rozwojem procesów integracyjnych, które potrzebują odpowiedniej formy organizacyjnej. Współczesne tendencje demokratyczne wymagają od obywatela nie tylko aktywności politycznej, ale są potrzebne zrozumienia własnej roli i swojego znaczenia dla społeczeństwa. Dla tego, naszym zdaniem, proces integracyjny zależy od wprowadzenia reguł i standardów europejskich w dziedzinie edukacji i nauki. Końcem tego procesu i tego kierunku zostanie wzrost kultury, europejskiej tożsamości i integracji Ukrainy do ogólnoeuropejskiej przestrzeni edukacyjnej i naukowej.

Dzisiejszość wymaga od elity naukowej i edukacyjnej Ukrainy i Polski znaleźć mechanizmów i możliwości zbliżenia obuch społeczeństw. Więc, elita

tworze, mianowicie naukowa, ogólny wizerunek, o narodzie sąsiednim, o jego historii i kulturze, w świadomości swojego narodu.

Za pomocą prowadzenia i organizacji wspólnych konferencji, okrągłych stołów, debat panelowych, napisania wspólnego widzenia przeszłości, tworzy się obraz w społeczeństwie sąsiednim. Dla tego rola wspólnych naukowych i edukacyjnych wymian i kontaktów posiada ważne znaczenie. Przez naukową i edukacyjną współpracę odbywa się integracja Ukrainy w przestrzeń naukową i edukacyjną UE.

Dla tego jest ważne zbadać poziom i jakość kontaktów w tej sferze i dać ocenę i odpowiedź na pytanie o jakości organizacji w tej dziedzinie. Uważamy, że oprócz współpracy politycznej, jest ważna i jakości współpracy na poziomie społecznym. Jak już zostało napisano wyżej, właśnie współpraca w tym wymiarze wspiera podolaniu wzajemnych kompleksów i prowadzi w przeszłości do stworzenia przestrzeni towarzyskiej między oboma narodami.

Były Minister Edukacji i Nauki Ukrainy S. Kwit pisał: „Edukacja, szkolnictwo wyższe i nauka mają kluczowe znaczenie w budowaniu obywatelskiego społeczeństwa i gospodarki kraju. To także ważne obszary współpracy między sąsiednimi państwami. Wymiana studentów, naukowców, wspólne prowadzenie badań, to przede wszystkim dzielenie się doświadczeniami, ale to również podkreślanie sąsiedzkich więzi.” [1] Warto dodać że to nie tylko podkreślanie stosunków sąsiedzkich, ale również pogłębienie tych relacji.

Podstawowym dokumentem, jak było napisano jest Układ od 1992 rok. Według tej umowy w artykule 14 wpisane warunki rozwoju międzypaństwowej współpracy w naukowej i edukacyjnej dziedzinie. Zgodnie z nią, współpraca edukacyjna i naukowa oznacza kontakty między szkołami, placówkami naukowymi, uczelniami, łącznie z sferze wymiany naukowców, wykładowców, studentów, doktorantów. Oprócz tego wpisane zostały i możliwości prowadzenia wspólnych naukowo-badawczych projektów. W tej umowie także

zaznaczano możliwości podpisania innych ustaw między odrębnymi ministerstwami i placówkami naukowymi. [2] W ustawie zostało tylko określone kolejne zamiary o współpracy w tej dziedzinie. Ale szczególnych aspektów tej współpracy nie było określono.

Następnym etapem w kierunku rozwoju współpracy naukowej stało podpisanie Protokołu współpracy naukowej między NAN Ukrainy i Komitetem badań naukowych Polski w 1994 roku. [3, s. 31] W ramach tej współpracy w połowie 1995 roku istniały 85 umów o wspólnych badaniach naukowych, w których wzięło udział 39 ukraińskich i 62 polski placówki naukowe. [3, s. 36]

W tym roku Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego Polski ogłosiło, że do 24 kwietnia 2017 r. koordynatorzy polsko-ukraińskich projektów badawczych w dziedzinach nauk humanistycznych, przyrodniczych, technicznych i ścisłych mogą zgłaszać te projekty do polsko-ukraińskiej umowy o współpracy w dziedzinach nauki i technologii z 1994 r. Pozwoli to uzyskać środki na sfinansowanie polsko-ukraińskiej wymiany naukowej w latach 2017-2018, w szczególności zaś na pokrycie kosztów podróży i pobytów naukowców polskich na Ukrainie. Skala wymiany była dotychczas nie mała. W 2014 r. aż 120 uczelni ukraińskich współpracowało z uniwersytetami polskimi, zaś Polska Akademia Nauk prowadziła z Narodową Akademią Nauk Ukrainy ok. 50 wspólnych projektów. [4]

U wrześniu 1995 roku została podpisana kolejna Ustawa o współpracy między Ministerstwem edukacji Narodowej Polski i Ukrainy. [5] W marcu 1996 roku do Ukrainy przyjechał z oficjalną wizytą Minister Edukacji Polski Jerzy Wiatr. Strony omówili się o podpisaniu kolejnej ustawy między ministerstwami. Ta ustawa została podpisana w 2001 roku. Negocjacje trwały pięć lat.

Porozumienie o współpracy między Ministrem Edukacji Narodowej RP a Ministerstwem Oświaty i Nauki Ukrainy podpisane 2 lipca 2001 r. w Górowie Iławeckim. W ramach tego Traktatu w roku akademickim 2017/2018 prowadzona będzie wymiana w zakresie: studia częściowe/semestralne - 10

osób; staże naukowo-badawcze dla pracowników naukowo-dydaktycznych - 40 osobomiesięcy

Zgłoszenia kandydatów następują za pośrednictwem uczelni macierzystych nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Realizacja studiów częściowych/semestralnych i staży naukowo-badawczych w uczelniach ukraińskich nadzorowanych przez Ministra Oświaty i Nauki Ukrainy. Kandydatom strony polskiej przyjętym przez stronę ukraińską stypendium wypłaca zgłaszający tj. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. [6] Takie ogłoszenie jest i na stronie internetowej Ministerstwa Edukacji Ukrainy. [7] Od czasu podpisania umowy do dzisiaj w wymianie wzięli ponad 150 studentów i ponad 20 doktorantów z obu państw.

W maju 1997 roku została podpisana Umowa między Rządem Ukrainy a Rządem RP o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty. [8] W niej podkreślono, że strony będą popierać nawiązywanie bezpośrednich kontaktów między instytucjami i organizacjami kulturalnymi i stowarzyszeniami twórczymi obu krajów oraz fundacjami i rozwijać wzajemną, wszechstronną współpracę w dziedzinach kultury, nauki, oświaty i innych objętych postanowieniami niniejszej Umowy. W tej ustawie częściowo zaznaczano formy współpracy w sferze naukowej. Według niej strony będą udzielać wszechstronnego poparcia rozszerzaniu i pogłębianiu bezpośredniej współpracy między akademiami nauk, placówkami badawczymi, naukowcami, szkołami wyższymi oraz innymi organizacjami naukowymi obu krajów. Te wszystkie wydarzenia będą organizowane w kolejny sposób: prowadzenie wspólnych badań i związaną z tym wymianę pracowników naukowych; kształcenia kadr w specjalnościach będących przedmiotem obustronnego zainteresowania; wymianę publikacji i informacji naukowej o nowych osiągnięciach w nauce, technice oraz technologiach przemysłowych; udostępnianie materiałów archiwalnych, zbiorów bibliotecznych i innych materiałów źródłowych; organizowanie wspólnych imprez naukowych; kongresów, konferencji,

sympozjów, ekspedycji naukowych i innych form współpracy, które mogą być dodatkowo uzgodnione. [8]

Jeżeli mówić o problemach, które miały miejsce we wspólnych projektach badawczych w lata 1991-2011 to możemy wyodrębnić kolejne: „Polsko-ukraiński połączenia literacki i badawcze”, „Ukraina – Polska: trudne pytania”, „Ukraińsko-polska współpraca transgraniczna” etc. [9]

Jeszcze jednym przykładem współpracy badaczy jest wspólne studia nad historią Polski i Ukrainy. To jest międzynarodowe seminarium naukowe poświęcone stosunkom polsko-ukraińskim w latach 1918-1948: „Polska – Ukraina: trudne pytania”. W jego ramach w latach 1996-2001 między innymi zorganizowano 10 spotkań historyków ukraińskich i polskich, podczas których przedstawiciele obu krajów wygłaszali referaty na te same tematy, wymieniali informacje, oceny i opinie dotyczące przede wszystkim drugiej wojny światowej. Dorobkiem spotkań jest dziesięciotomowa seria publikacji, która „wypełnia lukę w historii stosunków polsko-ukraińskich w latach drugiej wojny światowej”.

Seminaria umożliwiły przedyskutowanie w atmosferze naukowej rozbieżności dotyczące kontrowersyjnych wydarzeń ze wspólnej historii i podjęcie próby wypracowania wspólnych stanowisk obu stron, choć jak się okazało nie zawsze było to możliwe. Wspólne seminaria miały istotne znaczenie dla rozwoju dyscypliny. Ukształtowały one pokolenie młodych badaczy podejmujących problematykę stosunków między oboma krajami. Rozwinęły również perspektywy badań historii Ukrainy w Polsce i historii Polski na Ukrainie. Organizatorami spotkań był Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej oraz Związek Ukraińców w Polsce. [10]

Kolejną ważną umową między państwami, która została podpisana w 2009 roku jest Umowa między Rządem RP a Gabinetem Ministrów Ukrainy o kształceniu obywateli Ukrainy w Kolegium Europejskim w Natolinie. Bardzo ważny dokument, który dotyczy do strefy naukowej i edukacyjnej.

Według tej Ustawy, strona polska będzie finansowała w każdym roku akademickim do 10 stypendiów dla obywateli z Ukrainy, które będą dawały możliwości dostać jednoroczną studium podyplomową d Collegium Europejskim w Natolinie. Stypendia będą finansowane ze środków budżetu państwowego RP, mianowicie z tej części budżetu, którym posiada Komitet integracji europejskiej. W 2014 roku Umowa została zmieniona odpowiednio do Protokołu od grudnia 2014. [11]

Ze względu na zmiany, teraz finansowanie tego programu prowadzi się ze środków Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP. Chodzi o to, że w tej Umowie zostały wpisane środki, z których będą finansowane Stypendia dla uczestników programy. To najpierw. Ale istnieje i wada. Ten dokument, to po prostu oddzielna Umowa podpisana pomiędzy rządami. I ona dotyczy tylko pytania kształcenia w Natolinie. Zgadzam się, że to wydarzenie jest ważne w tym stosunku, że ono wspiera w przyszłości kształceniu kadrów, którzy będą pracowali w instytucjach UE. To odpowiada głównym celom działalności Centrum w Natolinie. [12] W przyszłości będzie wygodne dla Ukrainy.

Budżet tego programu każdego roku różni się, ze względu na warunki gospodarcze w kraju. Dla tego programu w 2016 roku było przedstawiono 530 tys. zł. [13]. Tego roku budżet programu już stanowi 750 tys. zł. [14]

Ważnym wydarzeniem była wizyta w czerwcu 2016 roku Jarosława Gowina, wicepremiera, ministra nauki i szkolnictwa wyższego na Ukrainie potwierdziła naukową i akademicką współpracę między Warszawą a Kijowem. W ramach dwudniowej wizyty wicepremier Jarosław Gowin spotkał się z przedstawicielami władz samorządowych obwodu lwowskiego i iwanofrankowskiego. Wicepremier gościł również na Górze Pop Iwan, gdzie prowadzone są prace przez polskich i ukraińskich naukowców.

Najbardziej potężna współpraca naukowa odbywa pod patronatem Studium Europy Wschodniej, dyrektorem, którego jest Jan Malicki. W ramach

tego wydziału zostały powołany do życia kilka inicjatyw dla wymiany naukowców.

Zainicjowany w roku 2003 „Program Stypendialny dla Młodych Naukowców” adresowany jest do kandydatów z Rosji, Ukrainy, Białorusi, Mołdawii, państw Azji Centralnej i Kaukazu. Stypendia są przyznawane na realizację staży naukowych, mających charakter rocznych indywidualnych studiów uzupełniających. [15] Corocznie uczestniczy w Programie ok. 70 stypendystów, młodych naukowców, humanistów, którzy w czasie dziewięciomiesięcznego stażu w najlepszych polskich szkołach wyższych podnoszą swoje kwalifikacje. Ogółem od początku trwania programu wzięło w nim udział ponad 500 osób. [15] W Programie biorą udział osoby, mające już pewne osiągnięcia naukowe. Dotychczasowa działalność daje stypendystom największą możliwość wykorzystania w ich krajach zdobytej w Polsce wiedzy w różnych dziedzinach życia naukowego i działalności społecznej.

W roku 2011 Studium udało się uruchomić magisterskie „Studia Wschodnie” na Ukrainie – w których uczestniczą studenci Akademii Kijowsko-Mohylańskiej, Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego we Lwowie, Przykarpackiego Uniwersytetu Narodowego w Iwano-Frankowsku oraz Akademii Ostrogskiej. [16] Tego roku w tej programie uczestniczą 9 studentów z Uniwersytetu przykarpackiego. Także w ramach SEWu odbywają się różnego rodzaju szkoły, które dotyczą do wymiany studenckiej.

W 2012 roku Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego oraz ukraiński Przykarpacki Narodowy Uniwersytet podjęły się odbudowania przedwojennego Obserwatorium Astronomiczno-Meteorologicznego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Obiekt w przyszłości ma stanowić bazę praktyk dla studentów geografii, astronomii i botaniki z obu krajów.

O współpracy polsko-ukraińskiej rozmawiano również z Liliją Hrynewycz, ukraińską minister oświaty i nauki. Minister spotkała się z m.in.

wicepremierem Gowinem. Ministrowie rozmawiali na temat zacieśniania współpracy pomiędzy Ukrainą i Polską w zakresie nauki i szkolnictwa wyższego. "Umówiliśmy się, że podpiszemy nową umowę między naszymi ministerstwami i będziemy pracować nad tekstem tej umowy" - powiedziała dziennikarzom po spotkaniu Lilija Hrynewycz. [17]

Przedmiotem rozmów była również współpraca w ramach programu Horyzont 2020, do którego niedawno przystąpiła Ukraina. Zapowiedziano także podjęcie działań na rzecz mobilności naukowców i studentów.

Współpraca odbywa się i na poziomie jednostek placówek naukowych.

Przykładem może być Oddział PAN w Lublinie, który już w chwili utworzenia 15 lat temu, z inicjatywy jego pierwszego prezesa - profesora Zbigniewa Lorkiewicza, który taką współpracę zainicjował. Na przestrzeni następnych lat współpraca ta dynamicznie rozwijała się w zakresie rolnictwa i ochrony środowiska, techniki, medycyny i kultury, przy dużym zaangażowaniu komisji naukowych Oddziału skupiających setki naukowców polskich i ukraińskich. [18]

Wielu naukowców ukraińskich bierze udział w kolegiach wydawniczych czasopism Oddziału, w Komisjach Naukowych Oddziału, w komitetach organizacyjnych wspólnych konferencji naukowych i we wspólnych projektach badawczych, np. dotyczącym środowiska przyrodniczego Polesia

Dużym wsparciem dla współpracy naukowej jest utworzone w 2014 r. Przedstawicielstwo PAN w Kijowie. Propozycje dla Rady Programowej Przedstawicielstwa odnośnie współpracy z Ukrainą (w oparciu o doświadczenie Oddziału PAN w Lublinie) dotyczą: prowadzenia wspólnych badań naukowych i projektów w ramach U.E.; pisania prac doktorskich i habilitacyjnych na polskich i ukraińskich uczelniach; recenzowania wzajemne prac naukowych; opracowywania wspólnie monografii naukowych, w tym dziejów historycznych naszych narodów; tłumaczenia książek naukowych, podręczników, monografii na języki polski i ukraiński; organizowania prezentacji (popularyzacji)

wspólnych wydawnictw; wymiany (staże) pracowników naukowych i studentów (uczelnie wyższe, instytuty naukowe); wspólnego obchodzenia uroczystości państwowych i rocznie wielkich osobistości obu narodów. [19]

Analizując stan współpracy i wymiany między naukowcami i studentami możemy przedstawić kolejne wyniki. Ciekawym przykładem współpracy między Akademią Nauk jest utworzenie przedstawicielstwa oddziału PAN RP w Kijowie. Chociaż trudno ocenić działalność tej placówki. Ona została powołana jeszcze w 2011 roku, a funkcjonować zaczęła dopiero w 2014 roku. Zdaniem Bogumiły Berdychowskiej, Kijowskie przedstawicielstwo, funkcjonowanie którego rodziło nadzieję na intensyfikacji polsko-ukraińskiego dialogu, nie spełniło oczekiwań.[20]

Wnioski. W tej dziedzinie współpraca zaczęła się prawie po odzyskaniu niepodległości obu państw i zaczęła się perspektywa do zwiększenia tej współpracy. Po odzyskaniu niepodległości zostało podpisano sporo umów między państwowych i między ministerskich, które dotyczyły do wymiany naukowej i studentów. Ważnym dokumentem który reguluje stosunki w tej dziedzinie zostało Porozumienie o współpracy między Ministrem Edukacji Narodowej RP a Ministerstwem Oświaty i Nauki Ukrainy podpisane 2 lipca 2001 roku. W niej zostało określono i umówiono wymianę studentów. Chociaż to nie jest potężnym instrumentem we współpracy naukowej. Najpierw o konkursie na otrzymanie stypendium od Ministerstwa mało informowane.

Po drugie ilość studentów i doktorantów, którzy mogą dostać stypendium jest zupełnie mała i stanowi mały odsetek. Ważnym kierunkiem i uważamy bardziej potężniejszym jest inicjacja współpracy przez jednostki, mianowicie placówki naukowe. Właśnie to oni nadają wsparcie tej współpracy i są najbardziej poważnymi instrumentami tej współpracy.

Ale zobaczyliśmy, że wspieranie, ze strony ukraińskiej jest mniej potężne niżeli ze strony polskiej. Widzimy w tym zagrożenie w związku z tym że to może doprowadzić na Ukrainie do zmniejszenia kapitału intelektualnego

na Ukrainie. Ale to nie jest lekceważenie tym kierunkiem w stosunkach dwustronnych, raczej to jest ogólną tendencją na Ukrainie, co powoduje, niskie wsparcie nauki w ogóle na Ukrainie. Teraz, według informacji resortu statycznego w Polsce uczy ponad 30 tys. studentów z Ukrainy.

Ważnym elementem i rolą którą odgrywają naukowcy i studenci, to właśnie oni są tym motorem inicjowania współpracy naukowej. W analizie przygotowanej przez ośrodek rektorów szczególną rolę w tym inicjowaniu przypada na naukowców i według ich oceny stanowi więcej niż w 90 procent przypadkach. [21]

Po trzecie ta współpraca ma bardzo poważne wyniki. Przez 25 lat było przeprowadzono sporo konferencji, zostało napisano wiele prac w różnych dziedzinach naukowych. Ale współpraca w sferze naukowej nie może być koniecznym decydującym instrumentem, który na pewne może doprowadzić do ustalenia współpracy między społeczeństwami. Zgodzimy się, że naukowcy mają dużo kontaktów wzajemnych. Ale chcemy zwrócić uwagę na jedno ważne wydarzenie, które pokazuje, że obok poważnych kontaktów dwustronnych nie jest koniecznym warunkiem głębokiego porozumienia. Chodzi o list intelektualistów ukraińskich do intelektualistów polskich od 2003 roku, podpisującymi którego stało 40 osób.

Bibliografia

1. *Współpraca uczelni i nauki buduje europejską wspólnotę* [w:] *Analiza współpracy uczelni polskich i ukraińskich na tle porównania systemów szkolnictwa wyższego. Wnioski i rekomendacje* red. Jerzy Woźnicki Warszawa 2015, s.5.
2. *Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Polską a Ukrainą (18.05. 1992 p.)*. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_172 [dostęp: 18.03.2017].
3. L. StrilchuK, V. Strilchuk, *Instytucyjni skladovi ukraińsko-polskich humanitarnych vzajemyn*, Łuck 2013, s. 31

4. D. Szulc, *Wymiana naukowa z Ukrainą nie dla wszystkich?* <https://forumakademickie.pl/dominik-szulc-4/> [dostęp: 19.03.2017].
5. V. Strilchuk, *Ukraina-Polscha: transkordonne spivrobotnytstvo u kulturnii sferi 90-ti roky – pochatok 2000 kh*, Łuck 2015, s. 68.
6. *Biuro uznawalności wykształcenia wymiany międzynarodowej.* <http://buwiwm.edu.pl/informacje/> [dostęp: 19.03.2017].
7. *Tabela umów międzynarodowych.* <http://mon.gov.ua/activity/mizhnarodni-zvyazki/stipendijni-ta-grantovi-mozhливosti/tabliczya-ugod/>
8. *Umowa między Rządem Ukrainy i Rządem RP o współpracy w dziedzinie kulturalnej, naukowej i edukacyjnej.* http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_058 [dostęp: 19.03.2017].
9. V. Strilchuk, *Ukraina-Polscha: transkordonne spivrobotnytstvo u kulturnii sferi 90-ti roky – pochatok 2000 kh*, , s. 72.
10. I. Degtiarowa, *Wyniki badań przeprowadzonych w uczelniach ukraińskich [w:] Analiza współpracy uczelni polskich i ukraińskich na tle porównania systemów szkolnictwa wyższego. Wnioski i rekomendacje* red. Jerzy Woźnicki Warszawa 2015, s. 80.
11. *Umowa między Rządem Ukrainy i Rządem RP o studiach obywateli Ukrainy w Kolegium Europejski w Natolinie.* http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_141 [dostęp: 20.03.2017].
12. *Kolegium Europejski w Natolinie. Strona główna.* <http://www.natolin.edu.pl/index.html> [dostęp: 19.03.2017].
13. *Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Plan współpracy rozwojowej w 2015 r*, s. 31.
14. *Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Plan współpracy rozwojowej w 2017 r.*, s. 39.
15. *Studium Europy Wschodniej. Program Rządu RP dla Młodych Naukowców.* <http://studium.uw.edu.pl/programy-stypendialne/program-rzadu-rp-dla-mlodych-naukowcow/> [dostęp: 19.03.2017].

16. „*Studia Wschodnie*” na Ukrainie <http://studium.uw.edu.pl/studia-wschodnie-na-ukrainie/> [dostęp: 20.03.2017]
17. Ministerstwa nauki z Polski i Ukrainy planują umowę o współpracy. <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,410259,ministerstwa-nauki-z-polski-i-ukrainy-planuja-umowe-o-wspolpracy.html> [dostęp: 20.03.2017].
18. J. Gliński, *Współpraca naukowa Oddziału PAN w Lublinie z Ukrainą*. <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/Biul20/wspolpraca.pdf> [dostęp: 24.03.2017].
19. A. Korytko, Polsko-ukraińska współpraca naukowa na przykładzie działań olsztyńskiego środowiska historycznego, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2013 nr 2, s. 412.
20. B. Berdychowska, Dyplomacja kulturalna wobec Ukrainy, [w:] Raport o polskiej polityce kulturalnej na wschodzie, red. P. Kowal, Wrocław-Wojnowice – 2017, s. 37
21. I. Degtiarowa, Wyniki badań przeprowadzonych w uczelniach ukraińskich [w:] Analiza współpracy uczelni polskich i ukraińskich na tle porównania systemów szkolnictwa wyższego. Wnioski i rekomendacje, red. Jerzy Woźnicki Warszawa 2015, s. 87.